

ҲАКАМЛАР БЎЙИЧА ТУШУНЧА, ҲАКАМЛАРНИНГ СПОРТДАГИ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Бекназаров З.Қ.

ЎзДЖТСУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10395178>

Аннотация. Мазкур мақолада футбол хакамлигини тарихи ва уларнинг ҳаракат фаолиятларига оид манбаларни умумлаштиришга қаратилган воситалар ҳақида маълумотлар ёритиб берилган.

Калим сўзлар: хакам, футбол, тўп, спорт, қарор, техника.

UNDERSTANDING OF REFEREES, THE ROLE OF REFEREES IN SPORTS AND THEIR DEVELOPMENT

Abstract. In this article, information about tools aimed at summarizing sources related to the history of football refereeing and their activities is highlighted.

Key words: referee, football, ball, sport, decision, technique.

ПОНИМАНИЕ СУДЕЙ, РОЛИ СУДЕЙ В СПОРТЕ И ИХ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье выделена информация о инструментах, направленных на обобщение источников, связанных с историей футбольного судейства и их деятельности.

Ключевые слова: судья, футбол, мяч, вид спорта, решение, техника.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг оммавий футболни келгусида ривожлантириш мақсадида “Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019-йил 4-декабрдаги ПФ-5887-сон Фармони ижросини таъминлаш ҳамда футбол соҳасини ривожлантириш, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 7 апрелдаги ПҚ-115сон «Ўзбекистонда оммавий ва профессионал футболни ҳар томонлама ривожлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисидаги» қарорининг чиқарилиши, Ўзбекистон футболининг янада ривожланишида катта аҳамият касб этмоқда, футбол клублари фаолиятининг самарадорлигини ошириш мақсадида, ўзбекистон футболнинг янада ривожланишида катта аҳамият касб этди.

Спортнинг ҳар бир турида муайян қоидалар мавжуд бўлиб, ҳакамлар уларга мос равишда спортчиларнинг кураш олиб бориш, ҳаракатларига баҳо бериб, натижа асосида ғолибни аниқлашади. Спорт мусобақаларида иштирок этувчи спортчилар томонидан ана шу қоидаларга риоя қилиниши спорт ҳакамлари томонидан кузатилади. Спортнинг айрим турларида спортчи томонидан кўрсатилган натижаларни белгилашда имкон қадар аниқликка эришиш ва уларнинг ҳаракатларини объектив баҳолаш мақсадида замонавий техник воситалардан фойдаланилади. Ҳозирда дэярли барча чемпионат ва мусобақаларда (ВАР) “Видео Ассистант Рэферез” тизимидан фойдаланилмоқда. Ва бу қулайликлар ҳакамлар учун ўйинда анча енгилликлар яратмоқда. Бироқ, спорт соҳасида тараққиётнинг шиддатли кечишига қарамадан, бугунги кунда бир қатор спорт турларида спортчиларнинг ҳаракатларини, фақат ҳакамларнинг объектив қарорлари орқали баҳолаш мумкин.

Тадқиқотнинг мақсади: Хакамлик фаолиятига оид илмий манбалардаги маҳълумотларни умумлаштириш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- Мусобақа шароитида хакамларнинг ҳаракатланиш фаолияти бўйича маълумотларни таҳлил қилиш;

- Ҳакамларнинг жисмоний тайёргарлик даражасини аниқлаш усуллари.

Футбол спорт турида ҳам хакамларнинг қарорлари муҳим ҳисобланадиган ўйинлардандир. Футбол тараққиётининг ҳозирги босқичида ўйин шиддати ўсиб борапти, бу ўйинчидан, энг аввало, қутилмаганда ўзгарадиган вазият, чегараланган вақт ва макон шароитида техник-тактик усулларни тез ва самарали бажара билишни талаб этади. Футбол ўйини миллионлар ўйини ҳисобланади ва жуда кўплаб муҳлисларга эга. Жисмоний тарбия ижтимоий ҳодиса сифатида инсоният тарихида доим муҳим ўринни эгаллаб келган. Ижтимоий муносабатлар ўзгаришига мос равишда жисмоний тарбиянинг моҳияти ва хусусиятлари ҳам ўзгариб борган. Жисмоний тарбиянинг ривожланишида, ҳозирги кунга келиб, дунёнинг барча спортчилари учун жуда ҳам аҳамиятли бўлиб қолган "Олимпиа" ҳаракати муҳим ўрин касиб этади. Инсонни тарбиялашдаги энг муҳим омиллардан бири бўлган, инсонлар ҳаётининг ҳиссиётларга бой бўлишига сабабчи бўлувчи, уларнинг характери ва иродасини шакллантиришда ёрдам берувчи спортнинг ривожланиши жамият ҳаёти учун катта ютуқ саналади(12,15,18).

Спортнинг ривожланиши ва спорт мусобақаларининг эволюцияси хакамлар институтини яратишдек ижтимоий зарурат юзага келишига сабаб бўлди. Бугунги кунда "мусобақалардаги хакамлик" деган тушунча анча серқирра бўлиб, унинг таркибида қуйидагилар мавжуд: хакамлар Умумий тайёргарликни ошириш мақсадида қўлланиладиган кўпгига машқлар организмга ҳар томонлама таъсир кўрсатишни, жумладан, баланд-паст жойларда узок муддат югуриш кўпроқ чидамлилиқни, қисқа масофаларда жадал югуриш тезлиқни ривожлантиришга, гимнастик машқлар чаққонлиқни ўстиришга қаратилишни эътироф этишади, уларни тайёрлаш тизими, мусобақа қоидалари ва этика меъёрларини ишлаб чиқувчи мутахассислар, мусобақаларнинг ташкилотчилари, низоли вазиятларни ҳал қилиб берувчи турли қўмита ва комиссиялар, хакамларнинг профессионал уюшмалари.

Мусобақаларнинг ташкилотчилари, низоли вазиятларни ҳал қилиб берувчи турли қўмита ва комиссиялар, хакамларнинг профессионал уюшмалари ғолибларини аниқлашнинг умумий тамойилларини ишлаб чиқувчи мутахассислар (13,18,20) Спорт мусобақаларидаги хакамликнинг шаклланиш жараёнида даставвал рақибларнинг ўзлари хакамлик қилишган, кейинчалиқ бу функцияни томошабинлар бажаришган ва ниҳоят спорт хакамлари пайдо бўлганлар. Қадим замонларда мусобақаларга хакамлик қилиш айрим одамлар ёки гуруҳларнинг муайян идрок мезъёрлари асосида амалга оширилган. Кейинчалиқ хакамлик қилувчилар тоифаси юзага келди, шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, одатда, бу вазифани юқори ижтимоий мақомга эга бўлган одамлар бажарар эдилар. Ана шунинг учун ҳам ҳозирги кунда хакамлик қилиш шарафли ва обрўли ҳисобланади. Тарихшунослар аксарияти хакамлик институтининг шаклланиши Қадимги олимпиада ўйинларининг вужудга келиши ва ривожланиши билан боғланади.

Ўша даврда ҳакамлик пассив бўлиб, ҳакамлар мусобақа жараёнига бевосита таъсир кўрсата олмас эдилар. Хозирги кунда ҳакамликдаги фаоллик, мусобақани бошқаришдаги ваколат доирасининг кенглиги катта аҳамият эга бўлмоқда. Улар спортчилар фаолиятини, спорт мусобақасининг муайян қоидаларига риоя қилишини назорат қиладилар. Ҳакамлик институтининг ривожланиш жараёнида унинг функциялари ҳам шаклланиб борди. Бугунги кунга келиб ана шундай функциялардан бири бу мусобақа ғолибини ва бошқа иштирокчиларнинг эгаллаган ўринларини аниқлашдир.

Шунинг учун спортнинг баъзи турларида нафақат кўрсатилган натижаларни. Балки мусобақа жараёнини тўлиқлигича баҳолаш зарур бўлади, Шунинг учун ҳам якуний ҳукми ҳакамлар чиқарадиган ва эълон қиладиган спорт турларида, масалан, бокс, спорт ва бадий гимнастикаси, акробатика, сувга сакраш, батутда сакраш, фигурали учиш ва спорт ўйинларининг барчасида спортчилар ҳакамларнинг ноҳолисликларидан кўп азият чекадилар. Мутахасислар фикрича спортнинг аксарият турларида ҳакамларнинг иштирок этиши шарт эмас.

У монитор экранларида боксчиларнинг курашини кузатадиган, тахлил қиладиган, берилаётган зарбаларни ҳисоблайдиган ва уларнинг якуний суммасини чиқарадиган ёки фигурали учишда спортчи техникасидаги барча кўз илғамас камчиликларни ҳисобга оладиган кейинчалик эса мусиқа ва дастур ҳамоханлигини баҳолаб якуний натижаларни эълон қилиш имкониятига эга компьютер дастурини ишлаб чиқиш керак деб таъкидлайди.

Олимлар фикрича, спорт мусобақалардаги натижаларга ишлов беришнинг хозирги кунда қабул қилинган услубияти зарур бўлган тезкорликка эга бўлмаган ва йўл қўйиладиган хатоларнинг мавжудлиги сабабли замонавий спорт талабларига жавоб бера олмайди.

Футболда ҳакамлик эволютсиясига разм соладиган бўлсак, у холда “ФИФА” фаолиятидаги асосий йўналишларига эътиборимизни қаратишимиз зарур бўлади: аксарият холларда бахсларга сабаб бўлувчи вазиятлардан четроқда бўлишга интилиш: Футболдаги субъективлардан холи бўлишга интилиш: Футбол ўйининг томошабоблик даражаси юқорироқ бўлиши учун йўл қўйилган "хато" ўйиннинг боришига таъсир кўрсатмайдиган вазиятларда ҳакам хуштаги чалиниши иложи борича камайтириш: Бу ўйин қоидаларига киритилган бир қатор ўзгартиришлар мисолида тасдиқланаяпти(23,27,32,36).

Кейинчалик ҳакамлик қилувчилар тоифаси юзага келди, шуни таъкидлаш зарурки, одатда, бу вазифани юқори ижтимоий мақомга эга бўлган одамлар бажарар эдилар. Ана шунинг учун ҳам хозирги кунда ҳакамлик қилиш шарафли ва обрўли ҳисобланади.

Хозирги кунда ҳакамликдаги фаоллик, мусобақани бошқаришдаги ваколат доирасининг кенглиги катта аҳамиятга эга бўлмоқда. Улар спортсчилар фаолиятини, спорт мусобақасининг муайян қоидаларига риоя қилинишини назорат қиладилар.

Халқ хўжалиги ривожланишининг замонавий шароитларда ишлаб чиқаришнинг механизатсиялашган ва авотматлашган комплекслари тадбиқ этилишини, электрон-ҳисоблаш машиналарининг кенг қўлланилиши тақозо қилади. Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг барча тармоқларида меҳнат қилувчи ишчилар, илм-фан ва маданият соҳасида фаолият кўрсатувчи ходимларнинг профессионал тайёргарлигида янги сифат ўзгаришлар содир боълди. Бунда умумтаълим ва касб-хунар ўқув муассасаларининг

ахамияти - ҳакамлар тайёрлаш жараёнини тартибга солувчи мақсадли йўналиш сифатида намоён бўлувчи футбол ҳакамнинг кўп ўлчамли моделининг тузилиши ва мазмуни;

- ҳакамлар тайёрлашнинг ташкилий-мазмуний жиҳатлари;

-ҳакамлар тайёрлашнинг бошланғич босқичи бўйича ишлаб чиқилган ўқув режасининг татбиқ этилиши ҳакамлар тайёргарлигининг мўлжалланган модел даражасига етказилишини таъминлайди(23,27,32,36).

Ана шунинг учун ҳам ёшларни ҳаётга, фаол меҳнат қилишга, касбни тўғри танлашга тайёрлаш энг муҳим масала ҳисобланади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 4 декабрдаги “Ўзбекистонда футболни ривожлантиришни мутлақо янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5887-сонли фармони. Халқ сўзи газетаси.6-декабр 252-сон.
2. Будогосский, А. Д. Проблемы взаимоотношений судьи участниками матча и ее взаимосвязь с качеством арбитража в футболе / А. Д. Будогосский // Теория и практика футбола. - 2004. - №1. - С.16-20.
3. Мяконьков В.Б. Психологическая подготовка судей. - Официальный сайт Коллегии футбольных арбитров: www.
4. Мяконьков В.Б., Николаев А.Н. Профессионально важные качества судей премьер-лиги по футболу и методики их изучения // Теория и практика физической культуры. - 2003. - №7. - С. 23-26.
5. Соловьев, М.М. Мониторинг двигательной деятельности футбольных арбитров различной квалификации / М.М. Соловьев, А.В. Масленников // Лёгкая атлетика: сб. научно-методических трудов; НГУ им. П.Ф. Лесгафта, Санкт-Петербург. - СПб.: [б.и.], 2016. - С. 117-121.
6. Кутлимуратов И.Х. Чидамкорликни устувор ривожлантириш асосида футбол ҳакамларининг махсус жисмоний тайёргарлигини такомиллаштириш. монография. Чирчик, 2023.- с.